

Mi tesz minket gonosszá?

Egyszer, a háború után, Szekula, egy montenegrói jugoszláv férfi összetalálkozott egy török muszlimmal. Mindketten Bijelóából Mojkovácba tartottak. Korábban sosem látták egymást. Az országút erdős vidéken vezetett keresztül, és arról volt hírhedt, hogy gyakran követtek el rajta lesből végrehajtott támadásokat. A muszlim örült, hogy egy montenegrói kíséri. Szekula is nagyobb biztonságban érezte magát egy török társaságában, mivel félni lehetett attól, hogy török partizánok tartózkodnak a közelben. Barátságosan beszélgettek és cigarettával kínálták egymást. A muszlimról kiderült, hogy békés családapa. Szekulának semmiféle ellenérzése nem volt vele szemben. Miközben átkeltek a vadonon, a férfiak közelebb kerültek egymáshoz. Forró nyári nap volt. Amikor a kellemesen hűvös erdőben leültek egy folyóparton, hogy együtt egyenek és kipihenjék magukat, Szekula elővette pisztolyát. Szép fegyver volt, és el akart vele dicsekedni egy kicsit. A muszlim elismerően nézegette, és megkérdezte, töltve van-e. Szekula igennel válaszolt – és hirtelen az a gondolata támadt, hogy most egyszerűen megölné a törököt, csak az ujját kellene megmozdítania. A muszlimra emelte a fegyvert, és pontosan annak szemei közé célzott. A muszlim nevetett, és arra kérte Szekulát, fordítsa el a fegyvert, mert az elsülhet. Ebben a pillanatban Szekulában tudatosodott, hogy meg kell ölnie útítársát. Ha életben hagyná a törököt, nem tudná elviselni a szégyent és a bűntudatot. Így aztán – mintha csak véletlen lenne – a férfi mosolygó szemei közé lött.

Milovan Gyilasznak – Tito egykori társának a náci elleni partizánháborúban – ezzel a 2. világháborús igaz történetével kezdi *Az idegen bennünk* c. könyvét Arno Gruen. A svájci pszichoanalitikus ezáltal annak a férfivilágnak a kegyetlenségét akarja leírni, amelyben az emberiséget gyengeségként kárhoztatják. Amikor Szekula a későbbiekben az útítársával szemben elkövetett gyilkosságról beszélt, mindig azt állította, hogy abban a pillanatban, amikor tréfából a muszlim homlokára irányította pisztolyt, semmiféle ölési szándék nem volt benne, és az ujsa mintha magától húzta volna meg a ravaszt. Kitért belőle valami, amit nem tudott visszatartani. Arno Gruen szerint ez volt az a pillanat,

amikor Szekula olyan közel érezte magát a törökhöz, hogy hatalmába kerítette őt a szégyen. Bármilyen abszurdként hangozzék is: Szekula nem gyűlöletből tette, amit tett, hanem ellenkezőleg, azért ölt, mert nem tudta gyűlölni ezt az idegent. Azért szégyellte magát, azért érezte bűnösnek magát, mivel az a barátságosság és jóság, amit önmagában érzett, a gyengeség érzésévé változott át, és ezt az érzést kellett kiölnie. Amikor Szekula megölte a muszlimot, önmagában ölte meg az emberiséget, mondja Arno Gruen: „Ebben a fiatal férfiben, aki oly eleven, s aki testileg is oly szép, mindazokat a mozzanatok bünteti meg, amelyekről megtanulta, hogy gyűlölnie kell őket saját magában, s aztán őt magát is megöli, azt a fájdalmat okozva neki, amelyet gyermekként saját magának nem volt szabad megélnie. Azáltal fedezzük fel a fájdalmat a másokban, hogy fájdalmat okozunk neki.”

Miért ölt Szekula? Miért kellett Szekulának megsemmisítenie útítársában a melegséget, a barátságosságot, a békeszeretetet? Miért ölte meg Szekula saját magában az emberiséget, amikor megölte a másikat? Arno Gruen még átfogóbban fogalmazza meg ezt a kérdést: Miért szállnak szembe az emberek azzal, ami összeköti őket azzal, ami közös bennük – vagyis ember voltukkal? Arno Gruen a bennünk lévő idegenben látja azt a mozgató erőt, amely gonosszá tesz minket. A bennünk lévő idegen – az a részünk, amely egy életen át elkísér minket; az a részünk, amely szorongat, gyötör és kínoz minket; az a részünk, amely többnyire tévútra vezet minket; az a részünk, amely veszendőbe ment számunkra, de mégis mindig velünk van; amelynek el kellett néznie, és mint egy sírás rejtőzik a lelkünkben. A bennünk lévő idegen az a részünk, amely vágyakozik az életre, de mégsem szabad élnie: „Azzal kezdődik a dolog, hogy valamikor melegségre, kapcsolatra volt szükségünk, arra, hogy valaki a karjára vegyen minket, hogy felénk forduljon, de ez valahogy nem találkozott a szüleink tetszésével. Ha sírtunk, ránk csukták az ajtót, és addig kellett sírnunk a szobánkban vagy a bölcsőnkben, amíg abba nem hagytuk, és a kimerültségtől el nem aludtunk – csak azért, mert a szüleink úgy érezték, a sírásunk zavarja őket. Vagy úgy gondolták, „a síró gyerek megpróbál ránk erő-

tetni valamit, ez egy hatalmi harc, és ezért meg kell mutatnunk, hogy a gyerek nem nyerheti meg ezt a harcot”. Így kezdődik el az a probléma, hogy egy gyermeknek el kell vetnie azt, ami a sajátja, ami a saját szükséglete, ami a saját elégtelensége. A sajátja ily módon idegenné válik számára, és aztán tulajdonképpen már benne magában van az ellenség. „Az ember azonban nem tud ezzel együtt élni, ezért valahol kívül keresi ezt az ellenséget, hogy aztán bizonyos körülmények között megkínozza és megbüntesse: ez az oka annak, hogy gyűlöljük az úgynevezett idegeneket.”

Valamennyien mélyre ható elnyomást és elutasítást éltünk át, mondja Arno Gruen, aki 1923-ban született Berlinben, családjával 1936-ban emigrált az USA-ba, 1979 óta pedig Svájcban él. Évtizedek óta azzal a kérdéssel foglalkozik, mi akadályozza meg az embert abban, hogy ember legyen. Azt mondja: Civilizációkban az a szokás, hogy gyermeki mivoltunkban visszautasítanak minket, mivel nem felelünk meg a felnőttek elvárásainak. Ugyanakkor a gyermeknek nem szabad áldozatnak éreznie magát, mert ez ellentmondana a szülők mítoszának, miszerint mindaz a rombolás, amit az ő gyermeki lelkében végrehajtanak, csak az ő javát szolgálja, és szeretetből történik. Amikor a világra jön, egyetlen tehetetlen lény sem képes azzal a tudattal létezni, hogy azok az emberek, akiktől testileg és lelkileg egyaránt egzisztenciálisan függ, hidegen és közömbösen állnak szemben szükségleteivel és közelség, szeretet, melegség iránti vágyával. Ez a félelem elviselhetetlen, sőt halálos lenne. A gyerek életben maradása tehát attól függ, hogy hozzáidomul-e szüleihez, mégpedig annál inkább, minél hidegebben, szeretetlenebbül és kegyetlenebbül lépnek föl vele szemben a szülők. Ezért kénytelen az ilyen gyerek végrehajtani ezt a végzetes fordulatot érzelmi életében, vagyis radikálisan az ellenkezőjére fordít mindent, és egyúttal elfordul önmagától is. Elárulja önmagát a szülők javára. Mindazon vágyait és szükségleteit, amelyek szeretet, melegség és együttérzés után sóvárognak, kizárja a lelkéből, befalazza, leválasztja mint valami idegen testrészt, amelynek nem szabad hozzá tartoznia, azaz idegenné nyilvánítja, ami a sajátja volt, illetve sajátjává nyilvánítja, ami számára idegen volt: szülei el-

utasítását, a hidegséget, a közömbösséget — és így módon átveszi szüleinek vele szembeni szeretetlen magatartását! Kínzó cinkosává válik, és ettől kezdve mindent tükrösen felcserélve kezd látni a világban. Azt mondja magában: Mindaz, amit én akarok, rossz, mindaz viszont, amit a szüleim akarnak, jó. Én rossz vagyok, a szüleim jók. „Ha pedig a bennünk lévő idegen mégis megmoccan és melegségre vágyakozik, írja *Arno Gruen*, akkor növekedni kezd bennünk a szégyen amiatt, hogy olyanok vagyunk, amilyenek, valamint a büntudat, mivel így érezni és ilyennek lenni rossz dolog.”

Szekula szégyellte magát, mivel a békés, meleg szívű muszlim előhívta benne a szeretet és az együttérzés iránti ősrégi és mélyen elrejtett vágyakozást, és ebből a szégyenből fakadóan ölt, illetve bűnösnek érezte magát, mivel nem tudta gyűlölni ezt az idegent, és így esett meg, hogy ujja önmagától húzta meg a ravaszt. Szekula a saját magában lévő idegent ismerte föl a muszlimban, és ezt az idegent kellett megölnie. Hiszen ahogy *Arno Gruen* írja, „a bennünk lévő idegen velünk marad, sőt nagyon is aktív ez a részünk, amely a szüleinkkel való kapcsolatunkban áldozattá tett minket — ezt a részünket azonban nem szabad sajátunkként elismernünk, ezért másokban keressük, s aztán másokat büntetünk meg azért, amiért egykor minket büntettek meg. Ugy vélem, tulajdonképpen ez a fordulat megy végbe, és ez bír rá minket arra, hogy agresszívvá és destruktívvá váljunk.”

Mindegy, hogy népirtásról, háborúról és kizsárlásról van-e szó, a gyerekeknek szüleik általi, hétköznapi megalázásáról, az óvodában, iskolában vagy munkahelyen végrehajtott csoportos támadásról, vagy arról, hogy egy klikk kegyetlenkedései elintéznék valakit — *Arno Gruen* szerint az erőszak és gyűlölet mindezen példáiban közös a másiktól, az idegentől való undorodás érzése. Azzal, hogy a másikat elvetjük, üldözzük, megkínózzuk és kikészítjük, megszabadítjuk magunkat attól a gyanútól, hogy szennyesek vagyunk. A szülők leggyakrabban azzal vádolják gyerekeiket, hogy piszkosak, mocskosak, irigyek, izgágák és mindent tönkre akarnak tenni. (Sigmund Freud is úgy látta: a gyerekeknek kielégíthetetlen az az ösztöne, hogy örökösén a maguk élvezetének kielégítését keressék.) Fel kellene figyelni arra, hangsúlyozza *Arno Gruen*, hogy pontosan ugyanezeket a tulajdonságokat fogják rá újból és újból a gyűlölt idegenekre

— legyenek azok zsidók, cigányok, kínaiak, katolikusok, horvátok, szerbek, csecsenek, kommunisták vagy bárki mások. Ahol nem tûrik az élvezetet, a rendtelenséget, a dühöt és a piszkot, ott rendnek, fegyelemnek, tisztaságnak és szorgalomnak kell uralkodnia. Ott külső dolgokon mérik az ember önértékét: a sikeren, a pénzen és a hírnéven. E homlokzat mögött pedig páni félelem leselkedik, hogy minden veszendőbe megy, a munkahelyünk, a pénzünk, a státusunk. Mert mezítelenül és a császár új ruhája nélkül könnyen felszínre törhet minden, amit nagy fáradtsággal elrejtettünk: a kosz, a mohó vágy, a káosz, önmagunk gyűlölete. A saját hatalmas céljait követő politikusok, a szektások, azok az emberek, akik mások vezéreivé és uralkodóivá emelkednek, nagyon is ismerik ezt a tébolyult félelmet, amely oly sok embert űz, mondja *Arno Gruen*: „Hiszen az ott leselkedik bennünk. Hiszen félünk önmagunktól. Jelen van bennünk a félelem, mivé lehettünk volna, csak hogy az, amivé lehettünk volna, idegenné vált számunkra. Aztán a politikusok, akik örökösén valamilyen ellenségképre építenek, felhasználják ezt az oly sok emberben megbújó félelmet, pontosabban visszaélnek vele, hogy arra készítsék őket, kívül keressék az ellenséget; így olyan célra tesznek szert, amelynek mindenkit meg tudnak nyerni, és ezzel mozgósítják a gyűlöletet; azok pedig, akik gyűlölködnek, azt képzelik, joguk van ellenséggé nyilvánítani a külföldieket, a törököket, a zsidókat, a feketéket vagy bárkit, s akkor aztán kínozzhatják és megalázzhatják ezeket az embereket. Mert hiszen megváltottnak érzik magukat, ha valaki megadja nekik a lehetőséget, az engedélyt arra, hogy gyűlöljenek valakit.”

A bennünk lévő idegen nem hagy nyugton minket. Egész életünkön át keressük elveszett, elkallódott részünket, mivel az egész iránti vágyakozás, a teljes igazság reménye, egy csak félig megélt és ezért valószínűleg soha meg nem élt élet fájdalom örökösén továbbhajszol minket. De hová? A keresés iránya különböztet meg egymástól minket, embereket, mondja *Arno Gruen*. Egyesek önmagukban próbálják meg ismét megtalálni elvesztett részüket, és önmagukkal küzdenek, mások kívül keresik azt oly módon, hogy egy másik embert kínoznak és pusztítanak el — és ez teszi gonosszá az embert: „Amikor a másikat kínozzuk, büntetjük, öbenne éljük át azt a fájdalmat, amit nem szabad bevallanunk magunknak. Amikor gyermekként sír-

tunk, mivel valóban levettek és szomorúak voltunk és fájdalmat éreztünk, szüleink ezt nem tudták elviselni, mert a sírásunk bűntudatot keltett bennük; így egészen korán megtanultuk, hogy az embernek nem szabad megmutatnia a fájdalmát, mivel a szülők azt önmaguk ellenében értelmezik — ezért aztán a másik emberben keressük a fájdalmat.”

„Valaha mindenki gyermek volt, minden ember és minden nép a gyerekszobából indul el”, írta az ismert antropológus, *Erik H. Erikson*. Ezért olyan fontos a pszichoanalitikus *Arno Gruen* számára, hogy néven nevezze a fájdalom okát és azokat a sebeket, amelyeket a gyerekszobában ejtenek az emberen — s itt hangsúlyozni kell, hogy minden szülőnek volt gyerekszobája —, mert „a fájdalom megéléséhez fel kell ismernünk a fájdalom forrását, s ez nem könnyű, hiszen kezdettől fogva arra szoktatnak minket, hogy engedelmeskedjünk. Egyáltalán nem szabad felismernünk szüleink valóságát, azt, hogy egyszerűen ők is csak emberek, akiknek van jó oldaluk, és van kevésbé jó oldaluk. Idealizált embereknek kell látnunk őket — ezt kívánják a szüleink —, nem pedig olyanoknak, amilyenek a valóságban. Ez félelmet kelt bennünk, s ezért nem vagyunk képesek felismerni saját fájdalmunkat. Fájdalmunk felismeréséhez tehát embereknek kellene látnunk a szüleinket, nem pedig eszményi lényeknek.”

Valamennyien foglyai vagyunk annak a félelemnek, hogy névtelen meglátjuk a valóságot. Ezért valamikor úgy döntöttünk, hogy nem fogjuk olyannak látni a dolgokat, amilyenek. Már régen megadtuk magunkat, már régen alkalmazkodtunk, engedelmesek vagyunk. „Manapság igencsak beképzeltük magunknak, hogy racionálisak és realisták vagyunk. A igazság azonban az, hogy a hétköznapi valóságtagadás, az élethazugság civilizációnk normális alkotórésze, és normálisnak soroljuk be azokat az embereket, akik alkalmazkodnak az általános hazudozáshoz, és ezáltal sikeresen operálnak civilizációnkban.” Normális dolognak számít, hogy olyan emberek, akik eredetileg áldozatok voltak, félelemben és szenvedésben taszítanak másokat. Normálisnak, hogy az erősebb győz, a hegyesebb könyök, a hangosabb hang, a gyorsabban fecsegő, a nagyobb autó, a szebb ház. A státus jelenti az életet. Ahol minden üres, ott a forma válik tartalommal. Az engedelmes szilárdítja meg a hatalmat, és az engedelmes teszi lehetetlenné, hogy a feltorló dühöt azok ellen irá-

nyítsuk, akik felelősek érte. De a düh jelen van. Kire irányítsuk? Önmagunk ellen – vagy mások ellen?

Természetesen mások ellen. Hiszen gyakran éppen azok védekeznek meg lelkükben az elidegenedés ellen, akik a dühöt önmaguk ellen irányítják ahelyett, hogy kifelé, mások ellen irányítanák. Ők azok, akik nem alkalmazkodtak, az engedetlenek, a lázadók, a feltűnők, a saját fészükbe piszkítók, az árulók, a bűnbakok, akik elvesztik mások szimpátiáját, barátait s eléggé gyakran a munkájukat is. Mivel képtelenek arra, hogy kívülre helyezték gyűlöletüket, gyakran magányosan állnak a jól funkcionáló, alkalmazkodott engedelmesek hadánál közepette, és különcök lévén, elvesztik azt a biztonságot, amellyel kézben tudnák tartani életüket. Gyámoltalannak, tehetetlennek érzik magukat, hajlamosak a szorongásra és a depresszióra, és különféle betegségekbe esnek. Nem mondták-e meg réges rég a többiek: „Ezek nem normálisak! Képtelenek arra, hogy »jól« csinálják a dolgokat: sikeresen, félelem nélkül, depresszió nélkül, feszültségek nélkül!” Nem felelnek meg a divatos oké-morálnak – ahogyan *Horst-Eberhard Richter* nevezi ezt a szívtelen alkalmazkodást a kollektív „*Csak mosolyogj!*” elvéhez.

Könyvében *Arno Gruen* nem a társadalom úgynevezett „betegeire” irányítja figyelmét, hanem azokkal foglalkozik, akik alkalmazkodtak, vagyis az úgynevezett „egészségesekkel”, azokkal, akik sikeresek a versenyben, az uralkodásban, a birtoklásban, a hódításban, azokkal, akik látszólag mentesek a félelemtől, a feszült-

ségtől és a szenvedéstől, akik a győztesek pózában tetszelegnek a családban és a munka világában is, és ily módon sok követőre és fizetett tapsolóra találnak, vagyis mindazokkal, akik kicsi koruktól fogva megtanulták, hogy a blöfföt készpénznek vegyék és a szemfényvesztőket hitelesnek tartásák, azzal a sok-sok emberrel, akiket arra idomítottak, hogy sose olyanok lássák a dolgokat, amilyenek valójában, és akik életüknek azokat a becsvágyó urait tisztelik és irigyelik, akik sosem gyakorolták, hogy önmaguk legyenek, hanem csak azt, hogy valamilyen imázst mutogassanak: „Aki jól tud pózolni, azt nem lehet örülségen kapni. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ezek az emberek belül valóban elégedettek érzik magukat, hiszen folytonosan mozgásban kell lenniük, és egyre többnek és többnek, nagyobbak és nagyobbak kell lenniük. Ma ez a téboly uralkodik, a globalizáció, és azt hisszük, az a helyes, ha ezt támogatjuk, holott ez gazdasági és ökológiai összeomláshoz fog vezetni. Ez azzal függ össze, hogy ezek az emberek képtelenek megállni, mert ha nem tudnak folyton az élen lenni, ha nem tudnak folyton új nőket megszerezni, új utazásokon részt venni, új, hatalmas ipari társulásokat létrehozni, akkor alapjában véve kisebbségnek érzik magukat. Ezek az emberek azért érzik üresnek magukat, mert semmiféle kapcsolatuk nincs legsajátabb valóságukkal.”

Arno Gruen becslése szerint a népesség 50 %-a e destruktív minta szerint él és cselekszik. A többiek, akik készek arra, hogy együtt éljenek a fájdalommal, akik nem akarnak másokat kínozni és megsebesíteni, gyakran vesztes helyen állnak a valóságtagadás mai kultúrájában, de ismételt kiderül, hogy éppen a vesztes helyek azok a pontok, ahol az emberiség számára döntő események zajlanak. Nem a hadjáratok és a nagy csaták, nem a gigantikus üzletkötések és fúziók, nem a tudományos vívmányok és az újutazások az emberiség nagy pillanatai, hanem az emberi találkozásnak azok az apró pontjai, ahol szeretet és együttérzés támad valakikben. Amíg vágyat érzünk a szeretetre és az odafordulásra, nincs minden veszve, mert ez a vágyakozás ad erőt az embernek arra, hogy kibírja a fájdalmat.

Itt találjuk meg a választ arra a kérdésre is: Mit tehetünk, mi-ben találhatjuk meg a gonosz-ság ellenszerét? Elő kell segítenünk, hogy a gyerekek a szeretet és a nyitottság tapasztalataira

tegyenek szert fejlődésük során. Civilizációnknak azt kell célul kitűznie, hogy bátran nevének nevez-zük a gyűlöletet, amivel bármikor találkozhatunk, és olyan feltételeket teremtsünk a gyermekek számára, amelyek között igazi szeretetet, elismerést és együttérzést élhetnek meg. „Arról van szó, hogy meg kell változtatnunk a gyereke-nevelést: a gyerekek többé ne úgy fejlődjenek, hogy saját eleve-nés-gük, saját finom érzékenységük, saját emberiségük ellenséggé válják számukra. Mindent meg kell tennünk annak érdekében, hogy ebben a szellemben segítsük a gyermekek nevelését. Lehetővé kell tennünk az anyák számára, hogy olyan menedékhelyeket építsenek föl, ahol a gyerekek szabadon mozoghatnak; gondoskodnunk kell arról, hogy az anyák és az apák kevésbé szigetelődjenek el nevelési feladataikban, hogy tudjanak egymással beszélgetni, ki tudja cserélni gondolataikat arról a tesherről, amely mégiscsak létezik, és így enyhíthessék ezt a terhet. Mindez hozzá fog járulni ahhoz, hogy kisebbé tegyék azt a részünket, amely idegen számunkra.”

Könyve végén azt írja *Arno Gruen*: „Elvileg csak két világ létezik, az élet világa, és az, amelyek a pusztításnak és a halálnak köteleződdé váltak.” A vágyakozás és a valódi közelség lángja azonban ott ég minden emberben mint valami kis örökmécses, és ezért felragyog a remény, hogy lehetséges a szeretetteljes találkozás mint emberlétünk része. A vágyakozás és a remény magában rejti azt a lehetőséget, hogy ismét megnyíljunk a fájdalom számára. Csak ily módon fogunk emberségünkben gyökerezni, és csak így nem lesz szükségünk arra, hogy a fájdalmat másokban keressük, s aztán kínozzuk és megbüntessük őket. Saját fájdalomnak tudatosítása nélkül az ember nem válhat emberré. Megnyílni a fájdalomnak, keresztülvándorolni a szomorúság mélységein – halálmegvető bátorságot kívánó vállalkozás ugyan, de az a félelmünk, hogy nem fogunk élve visszatérni a könnyek völgyéből, a bennünk létező szeretet és melegség legősibb tapasztalatába van beágyazva; ezt a tapasztalatot még azelőtt szereztük, hogy elkezdtek volna fejük te-tejére állítani a dolgokat, s ez a legősibb találkozás önmagunkkal azt mondja nekünk: A tenger mélyén biztonságba fogjuk helyezni gyöngyöt, és ismét barátunkká fogjuk tenni a bennünk lévő ideget.

Doris Weber

